

5 НАЙВАЖЛИВІШІ ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ

За своїм характером розподіляються на три групи:

- I. написи на пам'ятниках матеріальної культури,
- II. рукописні книги,
- III. різного роду грамоти.

I. ДО НАЙДАВНІШИХ НАЛЕЖАТЬ:

- 1) Гнездовський напис на глиняному посуді (1-а чверть X ст., знайдений у 1949 р. поблизу Смоленська;
- 2) напис на Тмутараканському камені 1068 р. (Ермітаж);
- 3) напис на чарі Чернігівського князя Володимира Давидовича, зроблений до 1151 р. (Ермітаж);
- 4) написи на стінах Софії Київської, або київські графіті,
- 5) напис на хресті Єфросинії Полоцької 1161 р та ін.
- 6) від 1063 р зберігся підпис Анни, дочки київського князя Ярослава Мудрого, що була дружиною франц. короля Генріха I, поставлений на грамоті, нап. латинською мовою, від імені малолітнього короля Франції Філіпа I (Ана рѣина = Anna regina).

II. РУКОПИСНІ КНИГИ

- 1) Остромирове євангеліє 1056-1057 рр. (Санкт-Петербург., Держ. бібл-ка ім.Щедрина = ДБЩ, С-П.);
- 2) Ізборник Святослава **1073 р.** (Держ. іст. муз., М. = ДІМ, М.);
- 3) Ізборник Святослава **1076 р.** (ДБЩ, С-П);
- 4) Архангельське є. **1092 р.** (Держ. публ. біб-ка ім. Леніна, М. = ДПБЛ, М.);
- 5) Новгородські мінеї **1095-1097 рр.** (окремі риси півн. діалектів, ДІМ, М.);
- 6) 13 слів Григорія Богослова, **XI в.** (ДБЩ, С-П);
- 7) Синайський патерик, **XI в.** (ДІМ, М.);
- 8) Мстиславове є. **бл. 1117 р.**, перепис. д/новгор., пізніше київ. кн. Мстислава Володимировича (ДІМ, М.);
- 9) Юрійівське є. **бл. 1120 р.**, переп., певно в Києві д/Юр'ївського монастиря, що біля Новгорода (ДІМ, М.);
- 10) Галицьке є. **1114 р.**, писано в Галичі (листи 1-228, 229-260 в 12-13 ст.), багато рис, що пізніше стали хар-ми д/УМ, вид. в 1882 (ДІМ, М.);
- 11) Добрилове є. **1164 р.**, багато рис, властивих давньорус. південним діалектам, пізніше хар-х д/УМ (ДПБЛ, М.);
- 12) Пантелеймонове є. **XII ст.** з походження південноруське (ДБЩ, С-П);
- 13) Типографське є. №7, **2-а пол. XII ст.**, з пох-ня півд-руське, його мова відбиває галицько-волинські риси ;
- 14) Христинопільський, або Городиський, апостол **XII ст.**, відбиває риси південноволинських діалектів д-р. м., вид. в 1896 р., 8 аркушів - в Києві;
- 15) Одеське є. **XII ст.**, рукопис в Одеському Держ. історико-археологічному музеї;
- 16) Успенський зб. **к. XII-XIII**, одна з найважливіших пам'яток д-р. м. (ДІМ, М.);
- 17) Виголексинський зб. **к. XII- п. XIII**, мова - гал.-волинські риси (ДПБЛ, М.);
- 18) Бучацьке є. **XII-XIII**, з походження південноволинське;
- 19) Галицьке є. **1266-1301 рр.** (рукопис - ДБЩ, С-П);
- 20) Руська правда за списком **1282 р.** - найдавн. відомий нам список найвизначнішої юридичної пам'ятки Давньої Русі (ДІМ, М.);

- 21) Галицьке , або т.зв. Євсевієве, є. 1283 р., відбиває риси південних говорів давньоруської мови (ДПБЛ, М.);
- 22) Повчання Єфрема Сиріна, бл. **1288 р.** Відбиває риси волинських говорів д-р. м. (ДБЩ, С-П);
- 23) Полікарпове є. **1307 р.**, риси, хар-ні д/мови укр. народності (ДІМ, М.);
- 24) Пандекти Антіоха **1307 р.**, риси, хар-ні д/мови укр. народності (Музей укр. мист-ва у Львові);
- 25) Луцьке є. **XIV ст.**, риси, хар-ні д/мови укр. народності, на полях - староукр. приписки XV ст. (ДПБЛ, М.);
- 26) Лаврентіївський сп. літопису **1377 р.** (Повість временних літ=ПВЛ з копіями договорів, повчання Володимира Мономаха, Суздальський літ.) (ДБЩ, С-П);
- 27) Іпатіївський сп. літ. бл. **1425 р.** (ПВЛ, Київський та Волинський літ.) (Біб-ка АНР)

III. НАЙДАВНІШІ ДАТОВАНІ Д-РУС. ГРАМОТИ належать до XII ст., а саме:

- 1) Грамота Київського великого князя Мстислава Володимировича та його сина Новгородського князя Всеволода, дана Новгородському Юр'ївському монастирю близько 1130 р.
- 2) Вкладка Варлаама Хутинському монастирю, що знаходився недалеко від Новгорода, дана після 1192 р.

Д-рус. грамот від **XIII ст.** збереглося більше. З них важливіші для історії д-рус. мови такі:

- 1) Договірна грамота Смоленського князя Мстислава Давидовича з Рігою і Готським берегом 1229
- 2) Договірна грамота Олександра Невського і новгородців з німцями 1262-1263 рр.
- 3) Договірна грамота Новгорода з князем Ярославом Ярославовичем 1264 р.
- 4) Полоцька грамота близько 1300 р. та ін.

Цінний матеріал для історії д-р. мови містять **новгородські берестяні грамоти**, знайдені, починаючи з **1951 р.**, під час розкопок. Окремі з них належать ще до **XI ст.**, кілька до **XII** й ще більше - до **XIII ст.** і пізнішого часу.

IV. ПИСЕМНИХ ПАМ'ЯТОК УМ збереглося багато, особливо з XVI- X VII. Найголовніші

- 1) **Староукраїнські грамоти XIV- X V ст.** -- Важливіші їх видання такі:

Розов В. Українські грамоти, т.1. К., 1928 / до XIV ст. належать 35 грамот і до першої половини X Vст. - 60/; Пешак М.М. Грамоти XIVст. К., 1974 /85 грамот/; Русанівський В.М. Укр. грамоти X Vст. К., 1965/65 гр. з різних укр. територій.

- 2) Кам'янець-Струмилівське євангеліє 1411 р.

- 3) Апостол X Vст.

- 4) **Пересопницьке євангеліє 1556-1561 рр.** Є перекладом із ст.-сл. м. на так звану просту укр-ку /ЦНБ імені акад.Вернадського НАНУ/

Р.JEVANHELIIJE - památka staroukrajinské rukopisné knižní kultuy pol. 16. st. Sestává ze čtyř evangelií, přeložených ze staroslověňštiny do „lidové“ ukrajinštiny. První část byla přeložena v r. 1556, celý text pak v r. 1561 archimandritem Peresopnického monastyrú Grigorijem (Volyň). Virtuózní mistrovství úpravy, vytříbené zdobení různobarevnými ornamenty ve stylu italské renesance, profesionálně provedené barevné miniatury čtyř evangelistů, dokonalé písmo - to jsou charakteristiky, díky nimž lze rukopis označit za vynikající dílo ukrajinského renesančního umění 16. st. Na konci 16. st. se Peresopnicko je jevanhelije dostalo k hejtmanu I. Mazepovi, který je předal Perejaslavskému katedrálnímu chrámu. Do r. 1917 se dílo nacházelo v Perejaslavském a Poltavském duchovních seminářích, nyní je umístěno v Centrální vědecké knihovně ukrajinské Státní akademie věd. Od r. 1991 je jedním z atributů přítomných složení prezidenstského slibu.

- 5) Євангеліє Валентина Негалевського 1581 р.

- 6) Укр. розмовник к. XIVст. /рукопис в Нац. б-ці в Парижі, фотокопія - в Ін-ті мов-ва НАНУ/
- 7) Адельфотіс. Граматика елліно-словенська, 1591 р.
- 8) Граматика і Словник Лаврентія Зизанія 1596 р. Словник опублікований у 1964 р. Інститутом мовознавства НАНУ в книзі «Лексис Лаврентія Зизанія і Синоніма словенороська» /підготовка до друку В.В.Німчука/
- 9) Актова книга Житомирського міського уряду к. XIVст. /упорядник М.К.Бойчук/
- 10) Твори І.Вишенського к. XVIст. - поч. XVIIст. /вперше вид. у 1955 р.
- 11) Пересторога, поч. XVIIст./Львівська б-ка АН/
- 12) Граматика Мелетія Смотрицького 1619 р.
- 13) «Палінодія» З.Копистенського, бл. 1619-1622 рр., опубл. в 1878 р.
- 14) Лексикон Словенороський Памви Беринди 1627 р.
- 15) «Синоніма словенороська» XVIIст. /в кн. Лексис Л.Зиновія
- 16) Лексикони Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського XVIIст./Ін-т мов-ва/
- 17) Граматика словенська І.Ужевича, 1643 та 1945 рр. Написана латин. м, але приклади в ній - мовою староукр-кою./ Вид.Інститутом мов-ва. Оригінал зберіг.в Нац.б-ці в Парижі, рукопис - Фр.
- 18) Українські інтермедії XVII - XVIII ст.
- 19) Ділова і народнорозмовна мова 18 ст. Маг-ли сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної Укр.

Багато надзвичайно цікавого матеріалу для історії УМ містять:

- 1) **Актові книги різних міст України** (Житомирські, Полтавські, Луцькі тощо);
- 2) **описи замків** (Черкаського, Канівського, Вінницького, Луцького та ін.);
- 3) **документи козацьких канцелярій, різні грамоти**, що їх видала Київська комісія для розбору давніх актів,
- 4) **літописи XVII - XVIII ст.** (Львівський, Самовидця, Грабянки, С.Величка тощо) **с. 294-295**,
- 5) **твори** І.Галятовського, Л.Барановича, Климентія Зиновія, М.Довгалевського, Г.Кониського, Г.Скововроди, І.Некрашевича,
- 6) **«Енеїда»** І.Котляревського/1898/
- 7) **«Граматика малоросійського наречія»** О.П.Павловського /1818/ - **с. 110.**

УМ, Енциклопедія, с. 418-420, +після с.720 /кольорові ілюстрації/